

UOT 81-13

<https://doi.org/10.30546/25194011.2026.15.1.5114>

“MÜHARİBƏ” KONSEPTİ LİNGVOPRAQMATİK ARAŞDIRMALARIN KONTEKSTİNDƏ

Afət QİBLƏLİYEV*

Daxil olub: 9 Fevral 2026 | Qəbul edilib: 27 fevral 2026 | Onlayn nəşr edilib: 24 mart 2026
Received: 9 February 2026 | Accepted: 27 February 2026 | Published online: 24 March 2026

Açar sözlər: “müharibə” konsepti, konseptual təhlil, leksik-semantik tədqiqat, kontekstual təhlil, lingvopraqmatika, ictimai-siyasi diskurs

Giriş

“Müharibə” konsepti həm tarixi, həm ictimai-siyasi, həm də mədəni kontekstdə insan fəaliyyəti və təfəkkürünü formalaşdıran fundamental anlayışlardan biridir. Bu fenomen yalnız ədəbi və tarixi mətnlərdə deyil, həm də gündəlik danışiq dilində, media və rəsmi sənədlərdə də öz əksini tapır. Lingvistik baxımdan mürəkkəb leksik-semantik struktura malik “müharibə” konsepti lingvopraqmatik aspektdən cəmiyyətin müharibəyə dair təsəvvürləri və davranış modellərini əks etdirir.

Tədqiqat mövzusunun seçilməsi konseptlərin öyrənilməsinin müəyyən bir təbii dilin daşıyıcılarının dünyagörüşü, onların dəyər istiqamətləri və münasibətləri haqqında mədəni informasiyaların vacib mənbələrindən biri kimi xidmət etməsi ilə əlaqədardır. Müasir dilçilikdə universal və milli xarakterli konseptlərin öyrənilməsinə xüsusi diqqət yetirilib və yetirilməkdədir. Müasir dilçilik tədqiqatlarında konseptlərin sistemli şəkildə araşdırılması önəmli yer tutsa da, “müharibə” konsepti Azərbaycan dilinin materialları əsasında lingvopraqmatik müstəvidə müfəssəl şəkildə tədqiq edilməmişdir. Öz arxitekturasında obraz və dəyəri ehtiva edən “müharibə” konsepti etnik və mədəni cəhətdən şərtlənmiş mürəkkəb, struktur-semantik və verbal törəmədir. “Müharibə” mədəni konsepti reallığın dərk edilməsi ilə bağlıdır və o, ayrı-ayrı dil daşıyıcılarının şüurunda mövcud olan bütün bəsit təsəvvürləri ehtiva edir. Azərbaycan dilindəki mətnlərdə “müharibə” konseptinin leksik-frazeoloji, metaforik ifadə üsulları, eləcə də onun kontekstual-kommunikativ, koqnitiv xüsusiyyətlərinin dil nümunələri əsasında təhlili bu istiqamətdə aparılacaq tədqiqatlar üçün platforma kimi çıxış edə bilər. Tədqiqat mövzusunun seçilməsi konseptin, o cümlədən “müharibə” konseptinin öyrənilməsinin konkret təbii dildə danışanların dünyagörüşü, onların dəyər yönümləri və münasibətləri haqqında ən mühüm mədəni məlumat mənbələrindən biri kimi çıxış etməsi ilə bağlıdır. Tədqiqatın məqsədi “müharibə” konseptinin leksik-semantik və praqmatik xüsusiyyətlərini araşdırmaq, onu ictimai-siyasi diskurs çərçivəsində təhlil etməkdir. Bu tədqiqat həm dil nəzəriyyəsi, həm də ayrı-ayrı konseptlərin lingvistik representasiyalarının konseptual təhlilinə töhfə verməklə yanaşı, müasir kommunikasiya və media mətnlərinin daha dərinədən başa düşülməsinə imkan yaradır.

1. “Müharibə” konseptinin sosial-kulturoloji mahiyyəti

Müasir dilçilikdə konseptlərin tədqiqi müxtəlif mədəniyyətlərin təmsilçilərinin dünya mənzərəsini və dünyanı qavraması baxımından aktual və əhəmiyyətlidir. Xatırladaq ki, fərdi və kollektiv şüurun təfəkkür vahidi olan konseptlərin məcmusu dünyanın milli mənzərəsini təşkil edir. “Müharibə” konsepti universaldır, yəni bütün dünya dilləri və mədəniyyətləri üçün əhəmiyyətlidir. Milyonlarla insanın həyatını alt-üst edən və millətin dil şüurunda da silinməz iz buraxan müharibələrdən

* doktorant, Azərbaycan Dillər Universiteti
e-mail: kazimbeyli15@bk.ru

sonra ayrı-ayrı dillərdə “müharibə” konsepti xüsusi əhəmiyyət kəsb etdi. Müharibə xalqlar üçün elə bir sınaq oldu ki, o, etnososiumun kollektiv dil şəxsiyyətinin qlobal diskursiv-mətnyaratma prosesinin xüsusiyyətlərini müəyyən etdi və fərdi təfəkkür və nitq fəaliyyətinin təbiətində əks olundu. Dil insanın dünya haqqında biliklərinin formalaşması və saxlanması üçün əsas vasitəsi kimi xidmət edir, yəni o (dil), koqnitiv yanaşmanın tərəfdarları üçün ən vacib tədqiqat obyektidir. Bu biliklərin dil formalarında əks olunması müxtəlif cür “aralıq dil dünyası”, “dünyanın lingvistik representasiyası”, “dünyanın dil modeli” və “dünyanın dil mənzərəsi” kimi ifadələri təmsil edir. Koqnitiv dilçilikdə ən çox istifadə edilən termin isə “dünyanın dil mənzərəsi”dir. Hər bir təbii dil dünyanın mənzərəsi ilə əlaqəli iki mühüm prosesdə birbaşa iştirak edir. Birincisi, dünyanın dil mənzərəsi onun dərinliklərində formalaşır. İkincisi, dil özü insan dünyasının digər mənzərələrini ifadə və izah edir ki, bu mənzərələr də xüsusi leksik vahidlərin vasitəsilə dilin inventarına daxil olur, ona insanın və onun mədəniyyətinin xüsusiyyətlərini daxil edir. Dilin köməyi ilə fərdlərin əldə etdiyi təcrübə biliklər isə kollektiv nailiyyətə, kollektiv təcrübəyə çevrilir.

“Müharibə” sosial-siyasi fenomeni ingilisdilli mədəniyyətdə əhəmiyyətli rol oynayır. Bu fenomen fəlsəfə, sosiologiya, psixologiya, tarix və politologiyada ayrıca tədqiqatların mövzusu olmuşdur. Lakin müharibənin bir fenomen kimi ingilis dilində çoxsaylı və variativ lingvistik təyinatlarla malik olmasına baxmayaraq, bu məsələ hələ də lingvistik tədqiqatlarda yetərli səviyyədə araşdırılmayıb.

“Müharibə” sosial-siyasi fenomeni müqayisə etdiyimiz dillərdə danışanların dil şüurunda mühüm yer tutur. Reallığın bu fragmenti sosial şüur və sosial təcrübə ilə müəyyən edilir, çünki həm dil, həm də kollektiv şüur öyrəndiyimiz fenomenin sərhədlərini müəyyən edə bilən vahid bir sözə malikdir. Dünyanı anlamaq həmişə onu konkret obyektlərə və hadisələrə təsnif etməyi, müxtəlif xüsusiyyətləri, xassələri və qanunauyğunluqları müəyyən etməyi əhatə edir. Konseptual sistemin tərkib elementləri olan konseptlər, koqnisiyanın nəticələrinin sonrakı dil formalarında ötürülməsi və ya daha da toplanması məqsədilə tanındığı və təmsil olunduğu dilin konseptual sistemində sabitlənmiş diskret bilik vahidləridir.

Müharibə bəşər tarixinin ayrılmaz hissəsidir. Buna görə də münaqişə, müharibə və qarşıdurma mövzusu həmişə insan şüurunda mühüm yer tutub. Zəngin hərbi təcrübə ənənəvi şəkildə milli mentalitetdə öz əksini tapıb və tapmaqda davam edir. “Müharibə” konsepti hər bir xalqın dil şüurunda ən vacib konseptlərdən biridir və xalqın dil dünya mənzərəsində əhəmiyyətli yer tutur. Bunu “müharibə” sözünün bütün ingilis lüğətlərinə daxil olması sübut edir; bu söz dildə qədim zamanlardan bəri mövcuddur və onun əsas mənası əhəmiyyətli dəyişikliklərə məruz qalmayıb, yalnız müəyyən məcazi mənə və çalarlar əlavə edilmişdir. Bu konseptin əhəmiyyətini həmçinin “müharibə” sözünü ehtiva edən çoxsaylı atalar sözləri, məsəllər və frazeoloji vahidlər də sübut edir.

“Müharibə” və “sülh” konseptləri hər bir xalqın mədəniyyətinin mənəvi kodunun tərkib hissəsidir. Onlar vahid semantik paradıqm daxilində binar qarşıdurma təşkil edərək cəmiyyətin mənəvi vəziyyətinin obyektiv göstəriciləri kimi xidmət edir və buna görə də xalqların mədəniyyətində böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Müharibə ictimai-siyasi fenomen kimi ayrı-ayrı dillərin dünya mənzərəsində mühüm yer tutur. “Müharibə”, ilk növbədə, mədəniyyət konseptidir və əsas məzmunu düşmən tərəflərin qarşıdurmasının ümumiləşdirilmiş obrazı (konseptin predmet-obraz tərəfi), müharibənin səciyyəsinin dildə işarələnməsi, hərbi əməliyyatların iştirakçılarının davranışları (konseptin anlayış tərəfi), cəmiyyətdə qəbul edilmiş gizli (implisit) və aşkar (eksplisit) davranış normaları (konseptin dəyər tərəfi) və s. kimi lingvokoqnitiv əlamətləri əhatə edir.

Xatırlatmaq istərdik ki, antroposentrik paradıqm çərçivəsində xalqın mentalitetini, onun milli kimliyini daha yaxşı başa düşmək üçün milli dil mədəniyyətinin elementləri kimi konseptual anlayışların etnik qrupun milli xüsusiyyətləri və həyata dəyər baxışları ilə sıx əlaqəsi və asılılığı üzərində tədqiqatlar aparılır [9].

Antroposentrik yanaşma dilin semantik qatının təsvirində sadəcə dil strukturlarındakı biliklərin tədqiqi ilə kifayətlənmir, əksinə sosial, kulturoloji mənşəli bilikləri də tədqiqat müstəvisinə cəlb edir. Tədqiqatçıların haqlı olaraq qeyd etdiyi kimi, dil dünyanı əks etdirmir, dil həm də onu şərh edir.

Məsələn, problemi tədqiq edən V.İ.Karasikin də qeyd etdiyi kimi: “Dünyanı əks etdirmək üçün əsas məntiqi kateqoriyalar deyil, dünyanı mənimsəməyin sadə kateqoriyalarıdır; ona görə də ətrafdakı realıq insanlar tərəfindən obrazlar şəklində qavranılır və sözlə reallaşır” [6, s. 39]. Bu baxımdan müxtəlif xalqların dünyasının dil mənzərəsinin tədqiqi onların sosial-mənəvi həyatının mühüm tərəflərini, eləcə də milli-mədəni kimliyini müəyyən etməyə və dəyərləndirməyə zəmin yaradır. Koqnitiv dilçiliyin nümayəndələri Z.D.Popova və İ.A.Sternin isə hesab edirlər ki, dil faktlarına semantik-koqnitiv yanaşma dünyanı konseptlər vasitəsilə dərk etməyə imkan verir [8]. Münaqişə, müharibə, qarşıdurma mövzusu insan şüurunda həmişə mühüm yer tutmuşdur və mübaliğəsiz demək olar ki, bütövlükdə bəşəriyyətin tarixi və hər bir sivilizasiyanın tarixi, əslində, müharibələr tarixidir. Dil daşıyıcılarının şüurunda “müharibə” ictimai-siyasi fenomeni mühüm yer tutur. Gerçəklik fragmenti kimi müharibə ictimai şüur və praktika ilə müəyyən edilir, çünki həm dil, həm də kollektiv şüur onun sərhədlərini müəyyən edən konkret sözə malikdir. “Müharibə” konseptinin linqvopraqmatik xüsusiyyətləri onun dildə necə ifadə olunması, hansı məqamları əks etdirməsi və müxtəlif kontekstlərdə necə işlənməsi ilə bağlıdır. “Müharibə” konsepti yalnız birbaşa hərbi toqquşmanı deyil, həm də məcazi mənada müxtəlif sahələrdə istifadə olunan güclü bir fenomendir. O, koqnitiv strukturları, metaforik istifadələri, danışq aktı və sosial-mədəni məzmunu əhatə edən mürəkkəb dil ifadəsidir.

Müharibə anlayışı tarix boyu fərqli forma və məna ilə öz əlaqəsini qoruyub saxlamış, cəmiyyətlərin dəyişməsi və texnologiyanın inkişafı ilə fasiləsiz təkamül etmişdir. Qədim sivilizasiyalardan tutmuş ən primitiv ictimai quruluşlara qədər geniş bir spektrdə müxtəlif müharibə növləri müşahidə olunmuşdur. İstifadə edilən vasitələr, strategiyalar, dağıdıcı güc və məqsədlər zamanla dəyişsə də, müharibələr ictimai-siyasi həyatda mühüm rol oynamışdır.

Avropa qitəsində baş verən tarixi dəyişikliklər müharibələrin mahiyyəti və qaydalarına əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərmişdir. Ənənəvi müharibə kimi adlandırılan anlayış modernizm və milli dövlətlərin yaranması prosesi ilə tam yeni forma kəsb etmişdir. Bu kontekstdə ənənəvi müharibə anlayışında əsaslı dönüş nöqtəsinin 1648-ci ildə imzalanmış Vestfaliya Müqaviləsi olduğunu söyləmək olar. Bu müqavilə müasir milli dövlətlər və suverenlik anlayışının təməlini qoymuş, müharibələrin dövlətlərarası formaya çevrilməsinə geniş yol açmışdır.

2. “Müharibə” konsepti konseptual tədqiqatlarda və dil materialında representasiya vasitələri

Fikri baxımdan ənənəvi müharibə araşdırmalarının təməlini qoyan ən mühüm şəxsiyyətlərdən biri prussiyalı hərbi strateq K. fon Klauzevitsdir. Onun müharibəni “siyasətin başqa vasitələrlə davamı” kimi təsvir etdiyi yanaşması müasir müharibə nəzəriyyəsinin əsas elementlərindən birinə çevrilmişdir. Onun əsərləri müharibənin yalnız fiziki deyil, həm də siyasi-strateji bir fenomen olduğunu aydın əks etdirir və müharibə anlayışını daha geniş perspektivdən dəyərləndirməyin vacibliyini ortaya qoymuşdur. Ətraf gerçəkliyi qavrayan insanlar onu dil vasitəsilə qavrayır, şərh edir və konseptləşdirir. Konseptuallaşdırma mahiyyət etibarilə antroposentrikdir, çünki konseptlər mümkün dünyaların, situasiyaların və onlar arasındakı mümkün əlaqələrin insan şüurunun yaradıcı fəaliyyətinin məhsullarından biridir. “Müharibə” konseptinin əsas representantı dövlətlər və ya qruplar arasında mütəşəkkil silahlı mübarizə kimi istifadə olunan “müharibə” sözüdür. Konseptin çoxqatlı strukturuna münaqişə, mübarizə, qarşıdurma, hərbi əməliyyatlar, hərbi texnika və silahlar, müharibə iştirakçıları, müharibədə iştirak edən insanlar arasında şəxsiyyətlərarası münasibətlər, müharibənin nəticəsi və nəticələri anlayışları da daxildir. “Müharibə” konsepti fərqli xüsusiyyətlərə malik mürəkkəb mental konstruktudur. O, müxtəlif dil vahidlərində representasiya olunur, milli xüsusiyyətlərlə səciyyələnir, obrazlı, konseptual və dəyər əsaslı xüsusiyyətlərə malikdir. Linqvokulturoloji təsnifata əsasən, “müharibə” konsepti “azadlıq”, “quldarlıq”, “qanun” və s. konseptlərlə yanaşı, sosial anlayışlar və münasibətlər kateqoriyasında təsnif edilə bilər. “Müharibə” konseptinin ictimai-siyasi komponenti fəlsəfə, sosiologiya, politologiya, psixologiya və tarix kimi bilik sahələri ilə bağlıdır.

“Müharibə” konseptinin denotativ planı ölüm, dağıntılar və məhrumiyyətlər anlayışları ilə sıx bağlıdır. Hərbi əməliyyatlarda iştirak edən hər bir şəxs düşməni öldürməyi qarşısına məqsəd qoyur.

Heç kim ölümdən sığortalanmayıb. “Müharibə” konseptinin tarixi və təfəkkür aspektləri müharibələrin necə inkişaf etdiyini və cəmiyyətlərin quruluşuna təsirini başa düşmək üçün mühüm bir freym təqdim edir. Ənənəvi müharibə anlayışı freymində müharibə yalnız “dövlətlərarası” baş verən zorakılıq və münaqişə vəziyyəti kimi qəbul edilmiş və uzun illər ərzində müharibə, strategiya və təhlükəsizlik araşdırmalarına bu yanaşma istiqamət vermişdir [12, s. 4]. Müasir dövrdə isə müharibə anlayışı yalnız dövlətlərlə məhdudlaşdırıla bilməyəcək qədər mürəkkəb və kompleks bir xarakter daşıyır. Dövlətxarici aktorların, qeyri-dövlət təşkilatlarının, terror qruplarının və hibrid münaqişələrin ortaya çıxması müharibənin mahiyyətini dəyişdirmiş və onun çoxşaxəli bir fenomen kimi dəyərləndirilməsini zəruri etmişdir.

Müharibəyə müraciət edilməsini tənzimləyən qaydalar, əsasən, müharibənin ədalətliliyini araşdırır. Bu məsələni üç fərqli mövqedən təhlil etmək mümkündür. Əvvəla, müharibənin hər bir növünün bütün tərəflər üçün ədalətsiz olduğu müdafiə edilir. Hər dövrdə səsləndirilən bu fikrin heç vaxt hakim düşüncə olmadığı asanlıqla deyilə bilər [10, s. 14]; ikincisi, “ədalətli müharibə” anlayışını önə çəkir. Bu yanaşmaya görə, tərəflərdən ən azı biri müharibədə haqlıdır. Hər müharibə üçün bir əsas olduğu kimi, belə bir əsasın göstərilməsinə ehtiyac duyulur. Üçüncüsü, müharibənin ədalətliliyini araşdırmağa ehtiyac olmadığını müdafiə edir; zorakılığa müraciət edilməsinin əsaslandırılması tələb olunmur.

Bu mövqelər arasında müharibənin müəyyən şərtlər daxilində ədalətli ola biləcəyini irəli sürən və əsasən təbii hüquq nəzəriyyəsinə söykənən ikinci yanaşma beynəlxalq hüquq tarixində ən keçərli fikirdir [4, s. 9]. Lakin ədalətli müharibə anlayışına nə qədər etibar edilsə də, “ədalət” anlayışının nə demək olduğu kifayət qədər mübahisə doğuracaq bir məsələdir. Teoloji və fəlsəfi müzakirə mövzusu olan ədalətlik anlayışı zamana, məkana, baxış bucağına və mövcud şəraitə görə tam dəyişə bilər. Bu kontekstdə ədalətli müharibə anlayışının da qeyri-müəyyən və subyektiv bir anlayış olduğu rahatlıqla deyilə bilər.

“Müharibə” konsepti insan təfəkküründə müəyyən koqnitiv modelə əsaslanır. Bu model isə müxtəlif aspektlərdən ibarətdir:

İştirakçılar: Müharibə modelində adətən iki və ya daha çox tərəf iştirak edir (məsələn, ordular, millətlər və ya metaforik mənada rəqib şirkətlər və ya şəxslər). Bu tərəflər “biz” və “onlar” kimi fərqli qrupları təmsil edir [5, s. 115].

Məqsədlər: Əsas məqsəd qalib gəlmək və ya sağ qalmaqdır. Metaforik kontekstdə məqsədlər daha çox uğur qazanmaq, bir problemi aradan qaldırmaq və ya rəqibləri məğlub etmək kimi təsvir olunur [3, s. 8].

Münaqişə vasitələri: Müharibədə silahlar və strategiyalar istifadə olunduğu kimi, metaforik istifadədə də bunlar arqumentlər, siyasətlər və fəaliyyət planları formasında ola bilər (məsələn, “xəstəliyə qarşı mübarizə” və ya “bazar müharibəsi”) [11, s. 679].

Kontekst: Real müharibələr fiziki döyüş meydanlarında baş verdiyi halda, metaforik istifadələrdə döyüş sahəsi sosial, iqtisadi və ya şəxsi müstəvidə ola bilər (məsələn, məhkəmə zalları və ya iş dünyası) [2, s. 7].

C.Lakoff və M.Consonun koqnitiv metafor nəzəriyyəsi bu modelin necə formalaşdığını izah edir. İnsanlar müharibə ilə bağlı təcrübələri mürəkkəb və abstrakt hadisələrə tətbiq edir, beləliklə, bu hadisələr daha aydın və emosional baxımdan təsirli olur [7].

“Müharibə” konseptinin linqvopraqmatik xüsusiyyətləri onun dilin müxtəlif səviyyələrində özünü necə göstərməsi ilə əlaqədardır və bu konsept dilin istifadəsində bir çox fərqli məqsədlərə xidmət edə bilər. “Müharibə” konsepti koqnitiv baxımdan beynimizdə hərbi qarşıdurmaları və ya münaqişə vəziyyətlərini təsvir edən bir model kimi formalaşmışdır, lakin bu model müasir diskurslarda daha geniş mənalarda istifadə olunur. Məsələn, F.F.Cahangirovun fikrincə, “müharibə” konsepti tək-cə silahlı qarşıdurmaları deyil, həm də sosial-iqtisadi və şəxsi münaqişə və rəqabətləri təsvir etmək üçün geniş şəkildə istifadə olunan metaforik gücə malikdir [1, s. 21]. Məlumdur ki, “müharibə” konseptinin şərhində kontekst mühüm rol oynayır. Müharibə ilə bağlı ifadələr canlı danışıqın diplomatik cəhətləri nəzərə alınaraq ya yumşaldıla bilər, ya da əksinə, eskalasiya effektini artırmaq üçün daha

aqressiv tərzdə istifadə oluna bilər. Ünsiyyət prosesində birbaşa “müharibə” terminindən qaçmaq məqsədilə bəzən evfemizmlərdən istifadə olunur və ya daha yumşaq ifadələrə üstünlük verilir.

İngilisdilli dünya mənzərəsində müharibə digər dövlətlərin maraqlarını qorumaq üçün onların ərazisində silahlı əməliyyatlarla sıx əlaqələndirilir. “Müharibə” konseptinin nüvəətrafı sahəsində “battle” (döyüş) sözünü müharibənin əsas komponenti kimi götürmək olar. Yaxın nüvəətrafında isə dava-dalaş, toqquşma və hərbi əməliyyatlar kimi müxtəlif döyüş növlərini qeyd etmək olar. Bunlar müxtəlif müharibə növlərini, eləcə də müharibənin insan zehində ayrılmaz olduğu ön vacib anlayışları fərqləndirir. Uzaq nüvəətrafında isə məcazi mənə daşıya bilən və “müharibə”nin ölkələr arasında münaqişə kimi tərifinə təsir etməyən sözləri götürmək mümkündür. Aydındır ki, ictimai şüurda müharibə, əsasən, mənfi mənalarla əlaqələndirilir. Leksikoqrafik məlumatların təhlili bizə “müharibə” konseptinin nə qədər çoxşaxəli olduğunu, ingilis həyatında əhəmiyyətli rol oynayan çoxsaylı müxtəlif mənaları əhatə etdiyi qənaətinə gəlməyə imkan verir.

Ümumi tərəfindən qəbul edilmiş nəzəri prinsiplərə və linqvokulturoloji təhlilə əsaslanaraq aşağıdakıları qeyd etmək olar: “müharibə” konsepti etnik və mədəni cəhətdən şərtlənmiş, mürəkkəb, struktur cəhətdən semantik və verballaşmış, konseptual təməl üzərində formalaşmış, obraz və qiymətləndirmədən ibarət bir strukturdur. Konseptual komponent müharibə haqqında real fenomen kimi faktiki məlumatlarla formalaşır və bu da konseptin formalaşması üçün əsas rol oynayır. “Müharibə” mədəni konseptinin məcazi komponenti reallığı qavramaq yolu ilə bağlıdır və onun fərdlərin zehində mövcud olan bütün sadələşmiş təsəvvürləri əhatə edir.

Beləliklə, “müharibə” konseptini ölkələr arasında münaqişə kimi nəzərdən keçiririksə, dil daşıyıcıları onu döyüşlə əlaqələndirirlər. İngilis dilinin daşıyıcılarının düşüncəsində müharibə sözünün əsl mənasında toqquşma, mübarizə və hərbi əməliyyat deməkdir. Mübahisə və fikir ayrılığı kimi assosiasiyalar daha az yayılmışdır. Qan tökülməsi və müqavimət praktik olaraq yoxdur. Dağıdıcılıq, əzab, vətənin müdafiəsi və sair kimi assosiasiyalar isə tamamilə yoxdur. Bu səbəbdən, “müharibə” konsepti dilin bir çox sahələrində təsirli bir linqvokulturoloji vasitə kimi çıxış edir və onun düzgün anlaşılmasında diskursların təhlili vacibdir. “Müharibə” konsepti həm məcazi, həm də həqiqi mənalarda istifadə edildikdə, insanlar arasında münaqişə, rəqabət və mübarizə kimi əsas anlayışların dil vasitəsilə necə formalaşdığını və dəyişdirildiyini göstərir. O, sosial və siyasi düşüncələrin formalaşması, insanların səfərbər etmək və onlara təsir etmək üçün güclü bir linqvokulturoloji vasitə kimi qalır.

Nəticə

“Müharibə” konsepti yalnız hərbi hadisəni ifadə etməklə məhdudlaşmır, həm də ictimai-siyasi, mədəni və ideoloji kontekstlərdə geniş funksiyaya malikdir. Azərbaycan dilində bu konseptin ifadəsi leksik-semantik və linqvopraqmatik xüsusiyyətlərin köməyi ilə cəmiyyətin müharibə anlayışı və münaqişələrini əks etdirir. “Müharibə” konsepti müxtəlif kommunikativ-kontekstual vəziyyətlərdə fərqli mənalar qazanır, diskursiv reallaşmalarda metaforik və praqmatik aspektlərdə geniş istifadə olunur. “Müharibə” konseptinin linqvopraqmatik tədqiqi onun yalnız dil strukturu ilə deyil, həm də sosial davranış, ideologiya və ictimai şüurla sıx bağlı olduğunu nümayiş etdirir. “Müharibə” konsepti, digər konseptlər kimi, dinamik struktura malikdir; tarixi hadisələr, cəmiyyətin vəziyyəti və müvəqqəti şəraitin təsiri altında fərqli konseptual mənalar qazanmağa qadirdir. Müharibədən imtina müxtəlif semantik komponentlərin verballaşması ilə ifadə olunur və nəticədə semantik əlaqələr səviyyəsində çoxşaxəli assosiativ xətlər yaranır: “müharibə-ölüm”, “müharibə-qan”, “müharibə-bədbəxtlik”, “müharibə-hərisslik” və s. “Müharibə” konseptinin təhlili nəzəri və praktiki baxımdan əhəmiyyətlidir, çünki o, müharibə fenomeninin konseptual-kommunikativ istifadəsini daha dərinlənən araşdırmağa imkan yaradır. Tədqiqatın nəticələri dilçilik, media tədqiqatları, eləcə də ictimai-siyasi diskursun təhlili sahələrində istifadəyə yararlıdır və gələcək tədqiqatlar üçün əsas bazanı təşkil edir.

ƏDƏBİYYAT

Azərbaycan dilində:

1. Cahangirov F. Koqnitivlik və diskurs probleminə müasir baxış // Dil və ədəbiyyat, 2015, №4, s. 19-26.
2. Veysəlli F. Diskurs təhlilinə giriş. Bakı: Təhsil, 2010, 141 s.

Türk dilində:

3. Çaman E. Kitlesel Şiddet – Savaşa Bir Eleştiri Denemesi: Savaşın Teorik Konsepti ve Devlet Tekelinden Çıkan Çatışma Davranışı // Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi, 1, 2013, s. 1-16.
4. Dalar M. Yeni savaşlar yeni mi? Schmitt ve Kelsen Bağlamında Bir Değerlendirme // Mülkiye Dergisi, 2013, 38(3), s. 7-28.
5. Engin Y. Toplum ve Dil: Diltoplumbilimin Temel Kavramları, Kuramları ve Sorunları. Ankara: Türkiye: Pegem Yayıncılık, 2021, 98 s.

Rus dilində:

6. Карасик В.И. Этноспецифические концепты. Введение в когнитивную лингвистику. Кемерово: Графика, 2009, с. 59-101.
7. Лакофф Дж. Метафоры, которыми мы живем. Едиториал УРСС, 2004, 256 с.
8. Попова З.Д. Когнитивная лингвистика. АСТ: Восток-Запад, 2007, 226 с.
9. Степанов Ю.С. Концепты. Тонкая пленка цивилизации. М.: Языки славянских культур, 2007, 248 с.

İngilis dilində:

10. Lovelace J.R.D. Terrorism: Commentary on security documents/. J.R.D.Lovelace. Terrorism: Commentary on security documents. New York, NY: Oxford University Press. New York, NY: Oxford University Press, 2016, 392 p.
11. Lucas J. R., George R. New rules for new wars: International law and just war doctrine for irregular war. Case Western Reserve Journal of International Law, 43(3), 2011, p. 677–705.
12. Strachan H. The changing character of war. London, England: Oxford University Press, 2006, 576 p. (<https://oceanofpdf.com/authors/hew-strachan/pdf-the-changing-character-of-war-download>).

Резюме

Афет Киблалиева

Концепт «Война» в контексте лингвопрагматических исследований

В данной статье рассматривается концепт «война» как социально-политическое явление в рамках лингвопрагматики. В статье отмечается, что, несмотря на широкую изученность концепта «война» в философии, политологии, социологии и истории, его лингвопрагматический аспект в общезыковом плане, особенно на материале азербайджанского языка изучен недостаточно. Основная цель статьи – восполнить существующий лагун в данной области, определить лексико-семантические, фразеологические и контекстуально-прагматические особенности концепта «война». В данной статье выявлены семантические, лингвокультурные, ассоциативные компоненты, входящие в семантическую структуру концепта «война» в английской языковой картине мира. Новизна статьи состоит в том, что в ней впервые рассмотрены компоненты концепта «война» в английской языковой картинах мира на семантическом, культурно-семантическом и ассоциативно-семантическом уровнях в когнитивном аспекте. Английская культура и языковая картина мира очень сложны по своей структуре. В английской языковой картине мира концепт «война» является культурно значимым и универсальным концептом, имеет такие культурно-семантические компоненты (такие как горе, зло, жестокость, кровь, разрушения, смерть, бедствие, слезы, раны, страдания, ужас и др.). В сознании представителей английской культуры, как и в других народах мира, война напрямую связывается со злом, которое уносит жизни близких и дорогих людей. В статье использованы отдельные тексты на азербайджанском языке, переводные материалы из русско- и англоязычных источников, а также соответствующие интернет-ресурсы. Результаты исследования показывают, что концепт «война» по-разному представлен в разных языковых контекстах, имея как универсальные, так и культурно-специфические признаки. В статье рассматриваются примеры дискурса, связанные с темой «война», с лингвокультурологической точки зрения, включающей две знаковые системы – язык и культуру. В статье используется концептуально-прагматический анализ для обобщения лингвокультурологических аспектов концепта «война». Перспективы дальнейшего исследования проблемы мы видим в более детальном изучении национально специфических компонентов, входящих в семантическую структуру концепта «война», в английской языковой картине мира.

Ключевые слова: концепт «война», концептуальный анализ, лексико-семантическое исследование, контекстуальный анализ, лингвопрагматика, социально-политический дискурс.

Summary

Afət Gıblalıyeva

The Concept of “War” in the context of linguistics and pragmatics

This study examines the concept of “war” as a socio-political phenomenon within the framework of linguistics and pragmatics. While the notion of war has been widely analyzed in philosophy, political science, sociology, and history, its linguistic and pragmatic dimensions remain underexplored, particularly in the context of the Azerbaijani language. This research aims to fill this gap by analyzing the lexico-semantic, phraseological, and contextual-pragmatic features of the “war” concept. This article identifies the semantic, linguacultural, and associative components that comprise the semantic structure of the concept of “war” in the English linguistic worldview. The scientific novelty of this article lies in its first examination of the components of the concept of “war” in the English linguistic worldview at the semantic, cultural-semantic, and associative-semantic levels within a cognitive perspective. English culture and linguistic worldview are highly complex in their structure. In the English linguistic worldview, the concept of “war” is a culturally significant and universal concept, possessing cultural-semantic components such as grief, evil, cruelty, blood, destruction, death, disaster, tears, wounds, suffering, horror, etc. In the minds of representatives of English culture, as in other nations of the world, war is directly associated with evil that takes the lives of loved ones. The study draws on a combination of primary Azerbaijani language corpora, translated materials from Russian and English sources, and relevant digital resources. The findings reveal how the concept of war is represented, interpreted, and communicated in different linguistic contexts, highlighting both universal and culture-specific aspects. This research contributes to a deeper understanding of war-related discourse and provides methodological insights for future studies in linguistic pragmatics and conceptual analysis. We see prospects for further research of the problem in a more detailed study of the nationally specific components included in the semantic structure of the concept of “war” in the English language picture of the world.

Key words: war concept, conceptual analysis, lexical-semantic study, contextual analysis, linguopragmatics, socio-political discourse

Rəyçi: fil.e.d., prof. Qasımov İkrəm Ziyad oğlu